

بررسی رابطه پایبندی به عفاف و حجاب با رضایتمندی زناشویی و کارایی خانواده با تأکید بر آموزه‌های قرآن کریم در بین دانشجویان زن متأهل دانشگاه آزاد اسلامی واحد بوشهر در سال تحصیلی ۱۳۹۷

باقر گرگین^۱، فاطمه زمانی^۲، حامد جمالی^۳

چکیده

هدف: هدف پژوهش حاضر، بررسی رابطه پایبندی به عفاف و حجاب با رضایتمندی زناشویی و کارایی خانواده با تأکید بر آموزه‌های قرآن کریم در بین دانشجویان زن متأهل دانشگاه آزاد اسلامی واحد بوشهر بود. **روش:** روش پژوهش حاضر، توصیفی از نوع همبستگی است. جامعه آماری پژوهش را دانشجویان زن متأهل دانشگاه آزاد اسلامی واحد بوشهر تشکیل دادند. حجم نمونه پژوهش، شامل ۲۹۱ نفر بود که از طریق نمونه‌گیری تصادفی طبقه‌ای و با توجه به فرمول حجم نمونه کوکران انتخاب شدند. ابزار جمع‌آوری اطلاعات، پرسشنامه‌های نگرش به حجاب (مهدی‌زاده، ۱۳۹۰)، رضایتمندی زناشویی (ولسون، ۱۹۹۸) و کارآمدی خانواده (صفورایی، ۱۳۹۳) بود. پایایی ابزارهای پژوهش با استفاده از ضرایب آلفای کرونباخ به ترتیب ۰/۷۲، ۰/۸۲ و ۰/۸۳ به دست آمد. برای تجزیه و تحلیل فرضیه‌های پژوهش از ماتریس همبستگی پیرسون و تحلیل رگرسیون چندگانه به شیوه همزمان استفاده شد. **یافته‌ها:** رضایتمندی زناشویی به طور معناداری قادر به پیش‌بینی پایبندی به حجاب است؛ به گونه‌ای که بین پایبندی به حجاب با رضایتمندی زناشویی، رابطه مثبت و معنادار در سطح کمتر از ۰/۰۱ وجود دارد. **نتیجه‌گیری:** بین پایبندی به حجاب و عفاف با رضایتمندی زناشویی و کارایی خانواده مطابق آموزه‌های قرآن کریم در بین دانشجویان زن متأهل دانشگاه آزاد اسلامی واحد بوشهر، رابطه مثبت و معنادار وجود دارد. همچنین پایبندی به حجاب توسط رضایتمندی زناشویی و کارایی خانواده قابل پیش‌بینی بود.

واژگان کلیدی: پایبندی به عفاف و حجاب، رضایتمندی زناشویی، کارایی خانواده.

دریافت مقاله: ۱۴۰۰/۰۲/۳۰؛ تصویب نهایی: ۱۴۰۰/۰۶/۳۱.

۱. دکترای فلسفه و کلام اسلامی و استادیار گروه معارف اسلامی، دانشگاه آزاد اسلامی - واحد بوشهر (نویسنده مسول) / نشانی: بوشهر، دانشگاه آزاد واحد بوشهر / نمابر: ۰۷۷۳۳۳۵۰۱۷۳ Email: B_gorgin65@yahoo.com
۲. کارشناس ارشد روان‌شناسی بالینی، دانشگاه آزاد اسلامی - واحد بوشهر.
۳. کارشناس ارشد علوم قرآن و حدیث، آموزش و پرورش استان بوشهر.

الف) مقدمه

بی‌شک مسئله پوشش و عفاف یکی از شاخصهای اصلی قوام و استحکام خانواده، سلامت فرد و جامعه است. حجاب و عفاف در راستای تعالی فرد، خانواده و جامعه نقش بسزا و بی‌همتایی دارد. گروهی از محققان به رابطه‌ای میان حجاب و عفاف اعتقاد نداشته و آن دو را متمایز از یکدیگر می‌دانند؛ در حالی که گروهی دیگر بر وجود رابطه میان حجاب و عفاف اصرار ورزیده و رابطه این دو را به باطن و ظاهر، روح و جسم یا گوهر و صدف تشبیه کرده و گفته‌اند: «حجاب میوه عفاف و عفاف ریشه حجاب» است. در قرآن کریم می‌فرماید: «به مؤمنان بگو چشمهای خود را [از نگاه به نامحرم] فروگیرند و عفاف خود را حفظ کنند. این برای آنان پاکیزه‌تر است. خداوند از آنچه انجام می‌دهید آگاه است * ... و زینت خود را - جز آن مقدار که نمایان است - آشکار ننمایند و [اطراف] روسری‌های خود را بر سینه خود افکنند [تا گردن و سینه با آن پوشانده شود]...» (نور: ۳۱-۳۰). از دیگر حوزه‌های قرآنی و حتی روان‌شناختی بحث عفاف و حجاب، حوزه دیدار و شنیدار است و به قول معروف: آنچه انسان ببیند و بشنود، لاجرم در دل باور می‌کند و از اساس بدان وابسته می‌شود و وابستگی، انسان را مطیع و فرمانبردار می‌سازد.

واژه «عفت» بیشتر به معنای «خودداری از آنچه زیبا و شایسته نیست و خودداری از طمعها و حرامهای پست» آمده است (ابن منظور، لسان العرب، ج ۹: ۲۵۲). واژه «حجاب» نیز «ستر و پوشش» معنا شده است (همان، ج ۴: ۲۵۷). عفاف حالتی درونی و نفسانی است که غرایز را تعدیل و در کنترل خود درمی‌آورد و حجاب به عنوان یکی از مهم‌ترین ابعاد عفت در به کنترل درآوردن و تعدیل غریزه خودنمایی و جلوه‌گری است. در حقیقت؛ حجاب زبان گویای عفاف و نماد تفکر و اندیشه دینی است. (پژوهشهای قرآنی، ۱۳۸۶)

خانواده از مهم‌ترین نهادهای جامعه و شکل‌دهنده شخصیت آدمی است و موجب رشد احساسات و ارزشها، تکامل، اعتماد به نفس و اجتماعی شدن، قدرت انتخاب و در نهایت، تصمیم‌گیری منطقی افراد می‌شود (کمری و همکاران، ۱۳۹۳: ۴۵-۱۵). یکی از عوامل تأثیرگذار در قوام خانواده و افزایش کارایی آن، ایفای نقش همسری و مادری توسط زن در خانواده است. قرآن کریم به طور خاص در آیات مختلف، مستقیم و غیر مستقیم به این مهم توجه داشته است (نور: ۳۱-۳۰؛ احزاب: ۲۳، ۳۳ و ۵۹). پوشش اسلامی از یک سو با اختصاص دادن ارتباطها و لذتهای جنسی به محیط خانواده و در کادر ازدواج مشروع، پیوند زن و شوهری را محکم می‌سازد و از سوی دیگر، بر احترام زن در جامعه می‌افزاید. فلسفه پوشش و منع کامیابی جنسی از غیر همسر مشروع، از نظر اجتماعی و خانوادگی این است که همسر قانونی شخص از لحاظ روانی، عامل خوشبخت کردن او به شمار برود؛ در حالی که در سیستم آزادی کامیابی، همسر قانونی از لحاظ روانی، رقیب و مزاحم و زندانبان به شمار می‌رود و در نتیجه، کانون خانوادگی بر اساس دشمنی و نفرت پایه‌گذاری می‌شود (بشارت، ۱۳۹۰: ۳۲). از دیگر سو، آزادی زن در جلوه‌گری و نمایش زیبایی‌های زنانگی، آثار مخربی بر سلامت روانی خانواده و به پیروی از آن، بر آرامش و سلامت روانی فرزندان و تربیت آنان دارد؛ زیرا

۸۷۰ ♦ بررسی رابطه پایبندی به عفاف و حجاب با رضایتمندی زناشویی و کارایی ...

مفهوم بی‌حجابی این است که زن مجاز باشد برای هر مردی خودآرایی کند که ادامه این رفتار سبب خروج زن از خانه و آوارگی در کوچه و خیابان خواهد شد. در حالی که نشو و نمای نیروی فعال زن، در خانه و خانواده است و تمام استعدادها و قدرت تأثیر فوق‌العاده‌ای که زن می‌تواند در رشد و تعالی جامعه داشته باشد، در سایه خانه و خانواده شکوفا می‌شود. به گفته لمبروز،^۱ نیکوترین دوره زندگی برای زن، همان دوره‌ای است که همه نیروهای روحی و جسمی او صرف پرداختن به خانواده در جامعه می‌شود. (لمبروز، ۱۹۸۹: ۳۶؛ نقل از: حق‌شناس، ۱۳۸۶)

از سویی، پایبندی به عفاف و حجاب^۲ ارتباط نزدیکی با رضایتمندی زناشویی^۳ دارد. روان‌شناسان معتقدند رضایت زناشویی، انطباق میان وضعیت موجود و وضعیت مورد انتظار است. طبق این تعریف، رضایت زناشویی زمانی محقق می‌شود که وضعیت موجود در روابط زناشویی با وضعیت مورد انتظار فرد منطبق باشد. رضایت زناشویی به طور کلی در احساسات مثبت، دوست داشتن، رضایت جنسی، توافق در امور اقتصادی، خانه‌داری، و تربیت فرزندان معنا می‌شود (لی،^۴ ۲۰۱۹: ۲۹). در بحث رضایتمندی زناشویی باید گفت انسان برحسب فطرت و طبیعت خود نیازمند همدلی کسی است که با او زندگی کند و در کنار او به آرامش برسد. اساساً وجود یک ازدواج توأم با رضایت، محل تبادل و تلاقی احساسات و عواطف مثبت بین زوج‌هاست و تشکیل خانواده بهنجار، نقش بسزایی در بهزیستی جامعه دارد و احساس رضایت، نقش بسزایی در کارکردهای بهنجار خانواده دارد. رضایت زناشویی یعنی انطباق بین انتظارات فرد از زندگی زناشویی و آنچه در زندگی‌اش تجربه می‌کند.

یکی از مهم‌ترین تعاریفها درباره رضایت زناشویی این است: احساس رضایت و لذت تجربه‌شده توسط زن و شوهر در هر زمانی که همه جنبه‌های ازدواجشان را در نظر می‌گیرند. بررسی عوامل مؤثر بر رضایت زناشویی از این نظر حائز اهمیت است که رضایت فرد از زندگی زناشویی، بخش مهمی از سلامت فردی محسوب می‌شود (رضایی، ۱۳۹۲: ۷). با توجه به نقش بسیار مهم رضایت زناشویی در کارایی فردی و اجتماعی افراد و نیز تلقی انسان سالم و کارآمد به عنوان بنیادی‌ترین عنصر در جریان توسعه، پیشرفت و سلامت اجتماعی، پژوهشهای متعددی در پاسخ به این سؤال که چه عواملی بر میزان رضایت از زندگی زناشویی تأثیر دارند، صورت گرفته است. تحقیقات داخلی متعددی در زمینه عوامل مؤثر بر رضایت زناشویی، از جمله: هوش عمومی، اجتماعی و عاطفی، تأثیر باورهای شخص، ویژگی‌های شخصیتی و ... صورت گرفته است که همگی از نقش این عوامل در افزایش رضایت زناشویی خبر می‌دهند. چنانچه روابط زناشویی

1. Lambrus

2. Chastity and Veil

3. Marital Satisfaction

4. Lee

رابطه‌ای سست باشد، پایه‌های لازم برای موفقیت‌آمیز بودن و مطلوب بودن عملکرد خانواده لرزان و ضعیف خواهد شد (نادی، ۱۳۹۰: ۸۶). «از نشانه‌های او این است که از خود شما جفت‌هایی برای شما آفرید تا نزد ایشان آرامش یابید و میان شما دوستی و مهربانی برقرار ساخت. همانا در این نشانه‌هایی است برای آنان که می‌اندیشند». (روم: ۲۱)

از دیگر سو، متغیر دیگری که ارتباط نزدیکی با پابندی به عفاف و حجاب دارد، کارایی خانواده^۱ است. خانواده رکن اساسی جامعه انسانی و شرط پویایی و استواری آن، وجود روابط صحیح و پایدار میان همسران است. تحصیل معرفت به این‌گونه روابط، نیازمند آشنایی هر یک از اعضا با وظایف و حقوق خویش است. قرآن کریم به عنوان عالی‌ترین راهنمای حیات بشر، بهترین هدایتگر در این مسیر است (حضرتی ساقصلو، ۱۳۹۳: ۳۰). اهمیت پرداختن به موضوع کارایی خانواده، ریشه در اهمیت نهاد خانواده دارد. نهاد مقدس خانواده، رکن بنیادین اجتماع بشری و محمل فرهنگ‌های گوناگون است؛ تا آنجا که سعادت و شقاوت امتها، مرهون رشادت و ضلالت خانواده است. اولین شرط داشتن جامعه‌ای سالم و پویا، سلامت و پایداری و کارایی خانواده است. از نگاه ادیان به خصوص اسلام، کارکردهای متعالی‌تری از خانواده انتظار می‌رود. علاوه بر آن، برپایی و پویایی نهاد خانواده، شاخصه اصلی یک اجتماع زنده و رو به توسعه است. (سیدحسینی، ۱۳۹۳: ۱۰)

از مهم‌ترین عوامل توسعه، توسعه نیروی انسانی است. گر چه معیار نیروی انسانی در توسعه، عموماً با ارزیابی بازدهی و کارایی آن است، اما در یک تحلیل عمیق، کارایی انسان نیز از خانواده تأمین می‌شود؛ چه خانواده‌ای که در آن متولد شده و به بازدهی می‌رسد و چه خانواده‌ای که تشکیل می‌دهد و به آن دل بسته و وابسته است. بنابر این، سهم خانواده در بالا بردن توسعه، سهمی اساسی و قابل توجه است. قرآن کریم، برترین نسخه زندگی و عالی‌ترین راهنمای بشر برای دستیابی به حیات طیبه، بخش عظیمی از آیات را به تنظیم و تعدیل روابط اعضای خانواده، حقوق و وظایف همسران و فرزندان اختصاص داده است (حیدری، ۱۳۹۲: ۵۵). رجوع به این آیات الهی می‌تواند انسان را برای دستیابی به عالی‌ترین راهکارها در تحکیم خانواده هدایت کند. از نظر قرآن، خانه در مقام و جایگاه بالایی قرار دارد؛ به قدری که حفظ حریم آن بر همگان توصیه شده است: «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَدْخُلُوا بُيُوتًا غَيْرَ بُيُوتِكُمْ حَتَّى تَسْتَأْذِنُوا وَتَسَلِّمُوا». (نور: ۲۷)

از سویی، در تحقیقات مختلف بر رابطه بین پابندی به عفاف و حجاب با رضایتمندی زناشویی و کارایی خانواده صحه گذاشته شده است؛ خوشرو (۱۳۹۶) در پژوهشی به بررسی تأثیر عفاف و حجاب بر کاهش آسیب‌های اجتماعی پرداخت. نتایج نشان داد که پوشش اسلامی، حفاظ ظاهری و باطنی در برابر افراد نامحرم قلمداد می‌شود که مصونیت اخلاقی، خانوادگی و پیوند عمیق میان حجاب ظاهری و بازداری باطنی

۸۷۲ ♦ بررسی رابطه پایبندی به عفاف و حجاب با رضایتمندی زناشویی و کارایی ...

و از همه مهم‌تر، امنیت اجتماعی را فراهم می‌سازد. در واقع؛ عفاف و حجاب می‌تواند تضمین‌کننده امنیت و آرامش زنان در تعاملات اجتماعی و ایجادکننده جامعه‌ای سالم و متعادل باشد. حسینی (۱۳۹۶) در پژوهشی به بررسی عوامل تضعیف عفاف در جامعه اسلامی با تکیه بر آموزه‌های دینی پرداخت. نتایج نشان داد که عفاف، مقاومت انسان است در برابر وسوسه‌ها برای تعالی و پاکی روح؛ به ویژه استقامت در مقابل آلودگی‌های گناهان جنسی. با عنایت به تبلیغات ضد دینی، بی‌تقیدی جمعی از افراد جامعه، سست شدن بنیان دینی و کم‌رنگ شدن عفاف، لازم است برای فرهنگ عفاف چاره‌اندیشی و چرایی بی‌توجهی به عفاف در جامعه اسلامی بررسی شود.

نتایج پژوهش گودرزی (۱۳۹۶) در آسیب‌شناسی تأثیر مهارت‌های ارتباطی زوجین بر رضایت زناشویی، عفاف و حفظ خانواده، نشان داد که مهارت‌های ارتباطی (کلامی، شنودی، بازخوردی) به طور معناداری در پیش‌بینی رضایت زناشویی سهم است. در واقع؛ بهبود مهارت ارتباطی موجبات رضایت زناشویی را فراهم می‌آورد. از آنجا که مهارت‌های ارتباطی، مهم‌ترین مهارت‌های حفظ نظام خانواده و زندگی زناشویی‌اند و در خانواده‌ها باید به کار گرفته شوند، برنامه‌ریزی اساسی و مداوم در این زمینه می‌تواند موجب ارتقای عفاف در جامعه شود. نتایج تحقیق شی^۱ (۲۰۱۷) در خصوص رابطه محوریت کار- خانواده و رضایت زناشویی در بین زوجین، نشان داد که بین محوریت کار- خانواده و رضایت زناشویی زوجین رابطه وجود دارد. نتایج پژوهش فنلون^۲ (۲۰۱۶) در بررسی روابط ترک دین و ناامیدی مذهبی، سلامتی و بهزیستی زوجین نیز نشان داد که بین ترک دین و ناامیدی مذهبی، سلامتی و بهزیستی زوجین رابطه وجود دارد.

پایبندی به عفاف و حجاب، دست‌کم دو اثر اساسی در رضایتمندی زناشویی و کارایی خانواده با تأکید بر آموزه‌های قرآن دارد. نخست، تأثیر تقویت محبت و صمیمیت بین زن و شوهر است که بسیاری از مؤلفان به آن اشاره کرده‌اند. اگر لذتها و بهره‌های جنسی به محیط خانواده و در کادر ازدواج مشروع باشد، پیوندهای زن و شوهری را محکم می‌سازد و موجب اتصال بیشتر زوجین به هم می‌شود و در جامعه به احترام زن می‌افزاید. تأثیر دوم، نقشی است که رعایت عفاف در تولید و پرورش نسل سالم ایفا می‌کند. هر چه پوشش و به دنباله آن عفاف بیشتر رعایت شود، رفتارهای جنسی نامشروع کاهش می‌یابد. با کاهش انحرافات جنسی، رفتارهای جنسی زن و شوهر که زمینه تولید فرزند است، جنبه مشروع، اخلاقی و حتی مقدس پیدا می‌کند. این امر موجب می‌شود رشد و تربیت فرزند به امری متعالی بدل شده و به عنوان یک اصل در خانواده قلمداد شود. از دیگر سو، زن و شوهرهایی که انحراف جنسی دارند، به وظایف والدینی خود به طور مناسب عمل نمی‌کنند و فرزندان آنان در فضای بی‌اعتمادی، آشفتگی و دور از عواطف گرم

1. Xie

2. Fenelon

پرورش می‌یابند. این فرزندان با احساس عزت نفس پایین رشد می‌کنند و زمینه بسیاری از انحرافات و بزه‌کاری‌ها در آنان به وجود می‌آید. تحقیقات انجام شده نشان دادند که بین پابندی به عفاف و حجاب با رضایتمندی زناشویی و کارایی خانواده با تأکید بر آموزه‌های قرآن کریم در بین دانشجویان ارتباط تنگاتنگ وجود دارد و با آموزش صحیح در زمینه پابندی به عفاف و حجاب می‌توان شاهد افزایش رضایتمندی زناشویی و کارایی خانواده در بین دانشجویان بود. اما در ارتباط با محدودیت این پژوهش، باید توجه داشت از آنجا که جمع‌آوری داده‌ها از طریق پرسشنامه که بر اساس گزارشهای شخصی آزمودنی‌هاست، این گزارشها به علت دفاعهای ناخودآگاه و تعصب در پاسخ‌دهی، مستعد تحریف‌اند.

بنابر آنچه گفته شد، سؤال اصلی در تحقیق حاضر این است که: رضایتمندی زناشویی و کارایی خانواده به چه میزان قادر به پیش‌بینی پابندی به عفاف و حجاب در دانشجویان زن متأهل دانشگاه آزاد اسلامی واحد بوشهر می‌باشند؟

ب) مبانی نظری

۱. آیات اثرگذار بر کارکردهای عفاف و حجاب

اگر از آیات قرآن کریم درباره موضوع مطرح شده استفاده شود، در چند بُعد کارکردهای این آیات تبیین می‌شود: اول، فکری، قلبی و استدلالی؛ دوم، دیداری و شنیداری و سوم، اخلاقی- عملی و رفتاری. به عبارتی؛ فرد در مواجهه با این دسته از آیات، با سه حوزه فکر و اندیشه، دیدن و شنیدن (سمع و بصر) و انعکاس آنها در عمل و رفتار محک می‌خورد.

یک) حوزه فکری، قلبی و استدلالی

قرآن کریم درباره موضوع عفاف و حجاب می‌فرماید: «ای کسانی که ایمان آورده‌اید! در خانه‌های پیامبر داخل نشوید مگر به شما برای صرف غذا اجازه داده شود، در حالی که (قبل از موعد نیاید و) در انتظار وقت غذا ننشینید. اما هنگامی که دعوت شدید، داخل شوید و وقتی غذا خوردید پراکنده شوید، و (بعد از صرف غذا) به بحث و صحبت ننشینید. این عمل، پیامبر را ناراحت می‌کند، ولی از شما شرم می‌کند (و چیزی نمی‌گوید). اما خداوند از (بیان) حق شرم ندارد! و هنگامی که چیزی از وسایل زندگی را (به عنوان عاریت) از آنان [همسران پیامبر] می‌خواهید، از پشت پرده بخواهید. این کار برای پاک‌دلی شما و آنان بهتر است! و شما حق ندارید رسول خدا را آزار دهید، و نه هرگز همسران او را بعد از او به همسری خود در آورید که این کار نزد خدا بزرگ است» (احزاب: ۵۳). در این آیه، مسئله رعایت عفاف و حجاب را در چند موضوع یادآور می‌شود: اول آنکه، رعایت ادب و نزاکت را لازمه رعایت عفاف و حجاب معرفی می‌کند

۸۷۴ ♦ بررسی رابطه پایبندی به عفاف و حجاب با رضایتمندی زناشویی و کارایی ...

آنجا که می‌فرماید: «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَدْخُلُوا بُيُوتَ النَّبِيِّ إِلَّا أَنْ يُؤْذَنَ لَكُمْ. وَإِذَا سَأَلْتُمُوهُنَّ مَتَاعًا فَسَلُّوهُنَّ مِنْ وِرَاءِ حِجَابٍ ذَلِكُمْ أَطْهَرُ لِقُلُوبِكُمْ وَقُلُوبِهِنَّ». به عبارتی؛ این گونه استدلال می‌کند که در ارتباط با نامحرم و آنان که نسبت به ما حرمتی دارند، حرمت آنان رعایت شود تا فرد از جهات فتنه‌های قلبی و تصورات ناپسند و وسوسه‌آلود فکری در امان باشد. علامه طباطبایی ذیل آیه، باور خود را چنین ابراز می‌دارد که «درخواست متاع از همسران حضرت، کنایه از این است که مردم با آنها درباره‌ی حواجی که دارند، سؤال کنند؛ یعنی اگر به خاطر حاجتی که برای شما پیش آمده ناگزیر شدید با یکی از همسران آن جناب صحبتی بکنید از پس پرده صحبت کنید، برای اینکه وقتی از پشت پرده صحبت کنید، دل‌های‌تان دچار وسوسه نمی‌شود و در نتیجه، این روش دل‌های‌تان را پاک‌تر نگه می‌دارد» (طباطبایی، ۱۳۹۶: ۱۹)

دو) حوزه دیداری و شنیداری

از دیگر حوزه‌های قرآنی و حتی روان‌شناختی بحث عفاف و حجاب، حوزه دیدار و شنیدار است و به قول معروف: آنچه انسان ببیند و بشنود، لاجرم در دل باور می‌کند و در واقع؛ بدان وابسته می‌شود و وابستگی، انسان را مطیع و فرمانبردار می‌سازد. دیدن و شنیدن اگر به مذاق نفس و دل آدمی خوش آید، بی‌آنکه در ضرر یا نفع آن اندیشه کند، در نهایت مطیع می‌شود. در برخی از آیات قرآن کریم به این مهم اشاره شده است که در ادامه به آنها خواهیم پرداخت.

«وَقُلْ لِلْمُؤْمِنَاتِ يَغْضُضْنَ مِنْ أَبْصَارِهِنَّ وَيَحْفَظْنَ فُرُوجَهُنَّ وَلَا يُبْدِينَ زِينَتَهُنَّ إِلَّا مَا ظَهَرَ مِنْهَا وَلَا يَضْرِبْنَ بِخُمُرِهِنَّ عَلَى جُيُوبِهِنَّ وَلَا يُبْدِينَ زِينَتَهُنَّ إِلَّا لِبُعُولَتِهِنَّ أَوْ آبَائِهِنَّ أَوْ أَبْنَائِهِنَّ أَوْ إِخْوَانِهِنَّ أَوْ بَنِي إِخْوَانِهِنَّ أَوْ بَنِي أَخْوَانِهِنَّ أَوْ نِسَائِهِنَّ أَوْ مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُهُنَّ أَوِ التَّابِعِينَ غَيْرِ أُولِي الْإِرْبَةِ مِنَ الرِّجَالِ أَوِ الطِّفْلِ الَّذِينَ لَمْ يَظْهَرُوا عَلَى عَوْرَاتِ النِّسَاءِ وَلَا يَضْرِبْنَ بِأَرْجُلِهِنَّ لِيُعْلَمَ مَا يُخْفِينَ مِنْ زِينَتِهِنَّ وَتُوبُوا إِلَى اللَّهِ جَمِيعًا أَيُّهَا الْمُؤْمِنُونَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ» (نور: ۳۱)؛ و به زنان مؤمن بگو که چشمان خویش فروگیرند و شرمگاه خود نگه دارند و زینتهای خود را جز آن مقدار که پیداست، آشکار نکنند و مقنعه‌های خود را تا گریبان فروگذارند و زینتهای خود را آشکار نکنند، جز برای شوهر خود یا پدر خود یا پدر شوهر خود یا پسر خود یا پسر شوهر خود یا برادر خود یا پسر برادر خود، یا پسر خواهر خود یا زنان هم‌کیش خود، یا بندگان خود، یا مردان خدمتگزار خود که رغبت به آن ندارند، یا کودکانی که از شرمگاه زنان بی‌خبرند. و نیز چنان پای بر زمین نزنند تا آن زینت که پنهان کرده‌اند دانسته شود. ای مؤمنان! همگان به درگاه خدا توبه کنید، باشد که رستگار شوید. «غض بصر» یکی از شاخصهای عفاف و حجاب از نگاه قرآن کریم است؛ آنجا که می‌فرماید: «وَقُلْ لِلْمُؤْمِنَاتِ يَغْضُضْنَ مِنْ أَبْصَارِهِنَّ»؛ و به زنان مؤمن بگو که چشمان خویش فروگیرند. همچنین پنهان کردن زینتها و پوشش بدن از دید نامحرمان را توصیه می‌کند. عشوہ گری، طنزازی و نظر بازی، از جمله مفاسدهای آنند که در نگاه نامحرمان، زیبا جلوه می‌کند و به شدت فسادآور است؛ تا بدانجا که طنزازی و عشوہ گری حلال رنگ می‌بازد و بی‌خاصیت جلوه می‌کند؛ زیرا به وفور در عرصه نامحرمان مشاهده شده و کانون خانواده را

متزلزل ساخته، شخصیت را بی‌بندوبار به بار آورده، ضایع کرده و موجبات ظاهرسازی زنانه برای مردان و جلوه‌گری مردانه برای زنان را فراهم آورده است.

«قُلْ لِلْمُؤْمِنِينَ يَغُضُّوا مِنْ أَبْصَارِهِمْ وَيَحْفَظُوا فُرُوجَهُمْ ذَلِكَ أَزْكَى لَهُمْ إِنَّ اللَّهَ خَبِيرٌ بِمَا يَصْنَعُونَ» (نور: ۳۰)؛ به مؤمنان بگو چشمهای خود را (از نگاه به نامحرمان) فروگیرند و عفاف خود را حفظ کنند. این برای آنان پاکیزه‌تر است. خداوند از آنچه انجام می‌دهید آگاه است. در این آیه شریفه نیز اشاره به «غض بصر» نسبت به همه مؤمنان دارد و همگی را دعوت به چشم‌پوشی از نامحرمان می‌کند و عفت چشم را مقدمه حفظ فرج معرفی می‌کند.

«إِنَّ اتَّقِيْنَ فُلًا تَخْضَعْنَ بِالْقَوْلِ فَيَطْمَعُ الَّذِي فِي قَلْبِهِ مَرَضٌ وَقُلْنَ قَوْلًا مَعْرُوفًا». از جمله اشارات اصلی این آیه، پرداختن به لحن گفتار و صوت سخن است. آنجا که عبارت «فَلَا تَخْضَعْنَ بِالْقَوْلِ» را نقل می‌کند، دغدغه اصلی ذات اقدس الهی چرخش و نرمش زنانه و بی‌موردی است که زنان در کلام خود به کار می‌برند و این مسئله را برای کسانی که مترصد چنین فرصتی بوده‌اند: «فَيَطْمَعُ الَّذِي فِي قَلْبِهِ مَرَضٌ»، جایز نمی‌داند.

سه) اخلاقی - عملی و رفتاری

پیش‌تر به جایگاه دو حوزه عفاف و حجاب، «یکی؛ استدلال، فکر و قلب و دیگری؛ دیدن و شنیدن» از دیدگاه قرآن کریم اشاره شد. در این مجال به نوع عملکرد فرد پرداخته می‌شود. در آیات مختلفی از قرآن کریم به مسئله عفاف و حجاب پرداخته شده است. آیات ذیل در حوزه اخلاقی - عملی و رفتاری، نکات قابل توجهی را واکاوی کرده است:

«يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ قُلْ لَأُزْوَاجِكُمْ وَبَنَاتِكُمْ وَنِسَاءَ الْمُؤْمِنِينَ يُدْنِينَ عَلَيْهِنَّ مِنْ جَلِيبِهِنَّ...» (احزاب: ۵۹)؛ ای پیامبر! به همسران و دخترانت و زنان مؤمنان بگو: جلبابها [روسری‌های بلند] خود را بر خویش فروافکنند. پوشیدن حجاب روسری از جمله دستورات مستقیم الهی در حوزه اخلاقی - عملی است که به طور مستقیم در این آیه به آن اشاره شده است.

«وَقَرْنَ فِي بُيُوتِكُنَّ وَلَا تَبَرَّجْنَ تَبَرُّجَ الْجَاهِلِيَّةِ الْأُولَىٰ وَأَقِمْنَ الصَّلَاةَ وَآتِينَ الزَّكَاةَ وَأَطِعْنَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ إِنَّمَا يُرِيدُ اللَّهُ لِيُذْهِبَ عَنْكُمُ الرِّجْسَ أَهْلَ الْبَيْتِ وَيُطَهِّرَكُمْ تَطْهِيرًا» (احزاب: ۳۳)؛ و در خانه‌های خود بمانید و به مانند دوران پیشین جاهلیت خودنمایی نکنید و آرایش خود به مردان نشان ندهید و نماز بخوانید و زکات بدهید و فرمانبر خدا و رسول باشید. او می‌خواهد پلیدی را از شما خانواده پیغمبر دور کند و به درستی پاکیزه‌تان بدارد. خودنمایی، آرایش و تبرج برای نامحرمان از جمله نقاط ضعف آدمی است؛ زیرا انسان می‌خواهد با تبرج و خودنمایی توسط زیورآلات و آرایش، نقصان و کمبود خود را جبران کند. این مورد از رفتارها و باورهای غلطی است که قرآن کریم آن را منع کرده است.

در آیات مذکور از قرآن درباره عفاف و حجاب در سه حوزه اندیشه، دیدار و شنیدار و اخلاق و رفتار، سیر آفاقی و انفسی وجود دارد. این مهم الهی و انسانی از وجود خود انسان آغاز می‌شود و در ذهن و عقل و خیال ریشه می‌دواند تا سپس دیده‌ها و شنیده‌ها را بازگو کند و در نهایت، انعکاسی از آنها در خلیات و اعمال و رفتار بروز داده شود. اساساً آنچه اهمیت و اثرگذاری بیشتری در حوزه‌های سه‌گانه یاد شده دارد، پرداختن به بخش دیداری و شنیداری است؛ زیرا انسان آنچه می‌بیند، می‌پندارد و آنچه می‌پندارد، مطابق آن تصمیم می‌گیرد و عمل می‌کند.

۸۷۶ ♦ بررسی رابطه پایبندی به عفاف و حجاب با رضایتمندی زناشویی و کارایی ...

امیرالمؤمنین (ع) می‌فرماید: «نگاه حرام، عامل وقوع روابط حرام و ارتباط گناه‌آلود با نامحرم است». پیامبر اکرم (ص) نیز درباره تقوای گوش و عفت شنیداری می‌فرماید: «غنا، افسون رابطه جنسی حرام است». (مجلسی، ۱۴۰۴: ۲۹۷)

ج) روش پژوهش

پژوهش حاضر از لحاظ هدف، کاربردی است و به روش توصیفی از نوع همبستگی اجرا شد. جامعه آماری پژوهش حاضر را دانشجویان زن متأهل دانشگاه آزاد اسلامی واحد بوشهر تشکیل دادند. حجم نمونه پژوهش، ۲۹۱ نفر بود که از طریق نمونه‌گیری تصادفی طبقه‌ای و با توجه به فرمول حجم نمونه کوکران انتخاب شدند. داده‌ها با استفاده از ماتریس همبستگی پیرسون و تحلیل رگرسیون چندگانه به شیوه همزمان تجزیه و تحلیل شد.

پرسشنامه نگرش به حجاب (مهدی‌زاده، ۱۳۹۰): این پرسشنامه دارای ۲۵ گویه و نمره‌گذاری آن بر اساس مقیاس اندازه‌گیری فاصله‌ای و طیف نگرش سنج لیکرت است؛ به طوری که در پاسخ به هر سؤال، هر گزینه امتیازی از ۱ تا ۵ دارد. آزمودنی برای انتخاب گزینه کاملاً مخالفم، ۱ امتیاز؛ مخالفم، ۲ امتیاز؛ نظری ندارم، ۳ امتیاز؛ موافقم، ۴ امتیاز و کاملاً موافقم، ۵ امتیاز کسب می‌کند. از این رو در این پرسشنامه، دامنه تغییرات نمرات بین ۲۵ تا ۱۲۵ است. پایایی پرسشنامه نگرش به حجاب با استفاده از ضرایب آلفای کرونباخ، ۰/۸۲ به دست آمد.

پرسشنامه رضایتمندی زناشویی (اولسون، ۱۹۹۸): این پرسشنامه شامل ۱۲ مقیاس و نمره‌گذاری آن به صورت لیکرتی (کاملاً موافقم، نمره ۵ و کاملاً مخالفم، نمره ۱) است. سلیمانیان (۱۳۳۳) در پژوهشی ضریب اعتبار آن را از طریق ضریب آلفا ۰/۹۳ محاسبه کرد. همچنین میرخشتی (۱۳۷۵) در پژوهش خود که روی ۶۰ نفر از افراد نمونه انجام داده است، ضریب آلفای کرونباخ آن را ۰/۹۲ به دست آورده که نشان‌دهنده ضریب بالایی است. پایایی پرسشنامه رضایتمندی زناشویی با استفاده از ضرایب آلفای کرونباخ ۰/۸۳ به دست آمد.

پرسشنامه کارآمدی خانواده (صفورایی، ۱۳۹۳): پرسشنامه سنجش میزان کارآمدی خانواده شامل ۷۹ سؤال است. این پرسشنامه بر اساس طیف لیکرت چهار درجه‌ای نمره‌گذاری شده است؛ به طوری که پاسخ به هر سؤال، امتیازی از ۱ تا ۴ دارد. آزمودنی برای انتخاب گزینه بسیار کم، ۱ امتیاز؛ کم، ۲ امتیاز؛ زیاد، ۳ امتیاز و بسیار زیاد، ۴ امتیاز کسب می‌کند. از این رو در این پرسشنامه، دامنه تغییرات نمرات بین ۷۹ تا ۳۱۶ است. پایایی پرسشنامه کارآمدی خانواده با استفاده از ضرایب آلفای کرونباخ، ۰/۸۳ به دست آمد.

۱. چند حدیث در این باره: از حضرت امیرالمؤمنین (ع) پرسیدند: به چه وسیله استمداد می‌شود برای موفق شدن به پوشیدن چشم؟ فرمود: به وسیله خضوع و اطمینان پیدا کردن در تحت سلطنت و حکومت کسی که آگاه است بر باطن تو و چشم جاسوس قلب و سفیر عقل است، پس چشم خود را بپوشان از آنچه سزاوار دین تو نیست و از آنچه قلب تو آن را مکروه می‌دارد یا عقل انکار می‌کند (مصباح الشریعه، ص ۱۷۴). همچنین حضرت عیسی (ع) به حواریان خود فرموده است: پرهیز کنید از نظر به سوی محذورات و آنچه ممنوع شده است، زیرا این چنین نظر تخم شهوات بوده و فرع و شاخه فسق و فجور است. (همان)

د) یافته‌ها

جدول ۱: میانگین و انحراف معیار بین پابندی به عفاف و حجاب با رضایتمندی زناشویی و کارایی خانواده

کارایی خانواده	رضایتمندی زناشویی	پابندی به حجاب	میانگین
۲۷۶/۵۳	۱۷۴/۶۸	۸۰/۴۵	
۱۷/۱۳	۱۷/۹۸	۱۲/۲۵	انحراف معیار

در جدول ۱، بیشترین و کمترین میانگین بین متغیرهای پژوهش، به ترتیب مربوط به کارایی خانواده (۲۷۶/۵۳) و پابندی به حجاب (۸۰/۴۵) است.

جدول ۲: ماتریس همبستگی بین پابندی به حجاب، رضایتمندی زناشویی و کارایی خانواده

کارایی خانواده	رضایتمندی زناشویی	پابندی به حجاب	
		۱	پابندی به حجاب
	۱	۰/۳۵**	رضایتمندی زناشویی
۱	۰/۲۰**	۰/۲۲**	کارایی خانواده

طبق جدول ۲، بین پابندی به حجاب با رضایتمندی زناشویی و کارایی خانواده، رابطه مثبت و معنادار وجود دارد.

جدول ۳: نتایج تحلیل رگرسیون پابندی به حجاب در دانشجویان زن متأهل بر حسب رضایتمندی زناشویی

گام	متغیر ملاک	متغیر پیش‌بین	بتا	T	p	R	R ²	F	df	P
اول	پابندی به حجاب	رضایتمندی زناشویی	۰/۳۵	۶/۵۳	۰/۰۰۰	۰/۳۵	۰/۱۲	۴۲/۷۲	۱،۲۸۹	۰/۰۰۰

طبق جدول ۳، مجذور ضریب همبستگی چندگانه این مدل برابر با ۰/۱۲ است؛ به این معنی که حدود ۱۲ درصد واریانس پابندی به حجاب توسط رضایتمندی زناشویی قابل پیش‌بینی است.

جدول ۴: نتایج تحلیل رگرسیون پابندی به حجاب در دانشجویان زن متأهل بر حسب کارایی خانواده

گام	متغیر ملاک	متغیر پیش‌بین	بتا	T	p	R	R ²	F	df	P
اول	پابندی به حجاب	کارایی خانواده	۰/۲۲	۳/۹۳	۰/۰۰۰	۰/۲۲	۰/۰۵	۱۵/۴۵	۱،۲۸۹	۰/۰۰۰

طبق جدول ۴، می‌توان نتیجه گرفت که مجذور ضریب همبستگی چندگانه این مدل برابر با ۰/۰۵ است؛ به این معنی که حدود پنج درصد واریانس پابندی به حجاب توسط کارایی خانواده قابل پیش‌بینی است.

ه) بحث و نتیجه‌گیری

برای پاسخگویی به فرضیه اول پژوهش از ماتریس همبستگی پیرسون و تحلیل رگرسیون چندگانه به شیوه همزمان استفاده شد. نتایج نشان داد رضایتمندی زناشویی به طور معناداری قادر به پیش‌بینی پابندی به حجاب است؛ به گونه‌ای که بین پابندی به حجاب با رضایتمندی زناشویی ($r=0.35, p<0.001$) رابطه مثبت و معنادار در سطح کمتر از ۰/۰۱ وجود دارد.

۸۷۸ ◊ بررسی رابطه پایبندی به عفاف و حجاب با رضایتمندی زناشویی و کارایی ...

همچنین پایبندی به حجاب توسط رضایتمندی زناشویی قابل پیش‌بینی است. مشابه با این یافته‌ها، در تحقیقات خوشرو (۱۳۹۶)، حسینی (۱۳۹۶)، گودرزی (۱۳۹۶)، شی (۲۰۱۷) و فنلون (۲۰۱۶) حاصل شده است.

بررسی و تبیین فرضیه اول نشان داد که ازدواج یکی از قوی‌ترین روابط انسانی است. کیفیت این رابطه، پیوسته توسط زوجین مورد توجه قرار می‌گیرد و به طور بالقوه برای کل تجربه زندگی خانوادگی آنان مهم است. رضایت از ازدواج و زندگی زناشویی، در کیفیت و دوام و بقای آن اثر انکارناپذیر دارد (ولادی، ۱۳۹۰: ۱۸)؛ همان‌گونه که قرآن کریم در آیات متعدد، همسران را به رعایت عفاف و حجاب در حوزه‌های فکری، دیداری و شنیداری، رفتاری و اخلاقی توصیه می‌کند تا میزان رضایتمندی زن و شوهر از ازدواج در سطح بالا باشد و خانواده از استحکام خوبی برخوردار شود و از آسیبها در امان بماند. شاید بتوان ریشه این مسئله را تقویت محبت و صمیمیت بین زن و شوهر دانست؛ همان‌گونه که پیش‌تر اشاره شد، اگر لذتها و بهره‌های جنسی در محیط خانواده و در کادر ازدواج مشروع باشد، پیوندهای زن و شوهری را محکم می‌سازد و موجب اتصال بیشتر زوجین به یکدیگر می‌شود و رضایت زناشویی را که طی آن زن و شوهر از ازدواج با یکدیگر و با هم بودن احساس شادمانی و رضایت دارند، بالا می‌برد. از طرفی، رضایت زناشویی یکی از عوامل مؤثر در ثبات و پایداری خانواده‌ها و در عین حال، بهداشت روانی همسران و فرزندان و همچنین جامعه و در واقع؛ سنگ زبربنای عملکرد خوب خانواده است و نقش والدینی را تسهیل می‌کند، عمر زن و شوهر را زیاد می‌کند و باعث افزایش سلامتی، توسعه اقتصادی، رضایت بیشتر از زندگی، کاهش مشکلات روان‌شناختی، مدیریت بهتر تعارض مهارت‌های ارتباطی و حل مسئله و مهارت‌های بهتر حل تعارضات می‌شود. (آزاد احمدآبادی، ۱۳۹۰: ۱۸)

برای پاسخگویی به فرضیه دوم پژوهش، از نتایج ماتریس همبستگی پیرسون و تحلیل رگرسیون چندگانه به شیوه همزمان استفاده شد که نتایج نشان داد بین پایبندی به حجاب و عفاف با کارایی خانواده مطابق آموزه‌های قرآن کریم در بین دانشجویان زن متأهل دانشگاه آزاد اسلامی واحد بوشهر ($r = 0.22$ ، $p < 0.01$) رابطه مثبت و معنادار در سطح کمتر از ۰/۰۱ وجود دارد. همچنین پایبندی به حجاب توسط کارایی خانواده قابل پیش‌بینی است. مشابه با این یافته‌ها در تحقیقات خوشرو (۱۳۹۶)، حسینی (۱۳۹۶)، گودرزی (۱۳۹۶)، شی (۲۰۱۷) و فنلون (۲۰۱۶) به دست آمده است.

بررسی و تبیین فرضیه دوم نشان داد که حجاب به معنی پوشش، پنهان کردن و پرده است و بیشتر در معنای پرده به کار می‌رود. این کلمه از آن نظر مفهوم پوشش می‌دهد که پرده، وسیله پوشش است. شکی نیست که حجاب و پوشش تأثیر زیادی بر روح و روان زن دارد. همان‌گونه که در آیات قرآن کریم در خلال تحقیق ذکر شد، عفاف و پوشیدگی برای زن همچون سد و حفاظی است که در سایه آن از هر ذلت و تحقیری در امان می‌ماند (حسینی زاده آرانی و کلاتری، ۱۳۹۴: ۳۷). در تبیین نقش پایبندی به حجاب در پیش‌بینی کارآمدی خانواده، همچنین می‌توان گفت هرچه پوشش و به دنباله آن، عفاف بیشتر رعایت شود، رفتارهای جنسی نامشروع کاهش می‌یابد. با کاهش انحرافات جنسی، رفتارهای جنسی زن و شوهر که زمینه تولید فرزند است، جنبه مشروع و اخلاقی و حتی مقدس پیدا می‌کند. این امر موجب می‌شود که رشد و تربیت فرزند به امری متعالی بدل شده و به عنوان یک اصل در خانواده قلمداد شود. از دیگر سو، زن و شوهرهایی که انحراف جنسی دارند، به وظایف والدینی خود به طور مناسب عمل نمی‌کنند و فرزندان آنان در فضای بی‌اعتمادی، آشفتگی و دور از عواطف گرم پرورش می‌یابند. این فرزندان با احساس عزت‌نفس پایین رشد می‌کنند و زمینه بسیاری از انحرافات و بزه‌کاری‌ها در آنان به

وجود می‌آید. از دیگر سو، زنانی که به حجاب و عفاف اهتمام جدی دارند، انرژی و ظرفیت خود را بیشتر در خانواده سرمایه‌گذاری می‌کنند و این مهم موجب می‌شود تا در زندگی مشترک و تربیت فرزندان، همت جدی‌تری بگمارند؛ تربیتی که با مضامین اخلاقی و دینی آمیخته است. از سویی، خانواده همیشه و در بین تمامی جوامع بشری، اساسی‌ترین نهاد اجتماعی و زیربنای جامعه و منشأ فرهنگ و تمدن و تاریخ بشر بوده است. پرداختن به این بنای مقدس بنیادین و حمایت و هدایت آن به جایگاه واقعی و متعالی خود، همواره سبب اصلاح خانواده بزرگ انسانی و غفلت از آن، موجب دور شدن بشر از حیات حقیقی و سقوط به ورطه هلاکت و ضلالت بوده است. انسانها در زندگی خود، از دیگران تأثیر می‌پذیرند و بر آنها تأثیر می‌گذارند (صالحی، ۱۳۹۴: ۶۶). در یک خانواده، والدین و فرزندان، در شکل‌گیری شخصیت و خلق و خوی یکدیگر مؤثر واقع می‌شوند.

بر پایه یافته‌های این پژوهش پیشنهاد می‌شود با انجام پژوهش‌های نظام‌مند، هدفمند و پیوسته در طول زمان، علاوه بر تقویت غنای نظری و پژوهشی در زمینه بررسی عوامل روان‌شناختی و اجتماعی مرتبط با پابندی به حجاب، زمینه‌های انجام طرحها، برنامه‌ها و مداخلات روان‌شناختی و اجتماعی لازم را نیز در این زمینه بیش از پیش فراهم کرد. علاوه بر این می‌توان با طراحی پروتکل آموزشی و تعلیم آموزه‌های دینی و قرآن مرتبط با عفاف و حجاب، تغییر ایجاد شده در متغیرهای مختلف مرتبط با خانواده را سنجید.

در بحث پیشنهادهای کاربردی پژوهش‌گفتنی است که هر چه خانواده از عملکرد بهتری برخوردار باشد، به همان میزان احتمال کمتری برای کشیده شدن به سمت بدحجابی مطرح خواهد بود؛ بنابراین، شایسته است عوامل مؤثر بر افزایش عملکرد خانواده شناسایی شوند تا بدین طریق مداخلات اثربخش طراحی و برنامه‌های آموزشی مرتبط برای خانواده تدوین شود. همچنین با توجه به اینکه رابطه والد-فرزند، به ویژه مادر-دختر، نقش پررنگی در حجاب ایفا می‌کند، شایسته است توجه بیشتری به نقش مادر صورت پذیرد؛ زیرا مادر به عنوان یک نقش عملی، مسئولیت نظارت در چگونگی وضعیت عفاف و پوشش دختران یا به تعبیر بهتر؛ نسل آینده را نیز بر عهده دارد. به این دلیل پیشنهاد می‌شود از طریق رسانه‌های ملی، در قالب فیلم و سریال و مدارس، در قالب آموزش خانواده، کمک‌های لازم برای افزایش سطح آگاهی و شناخت مادران در طول سال انجام گیرد.

منابع

- قرآن کریم.
- آزاد احمدآبادی، زهرا (۱۳۹۰). بررسی اثربخشی آموزش شناخت‌درمانی گروهی و آموزش مهارت‌های ارتباطی بر افزایش رضایت زناشویی مادران دانش‌آموزان دختر ابتدایی منطقه ۱۲ شهر تهران. پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه علامه طباطبایی.
- اولادی، زکیه (۱۳۹۰). بررسی اثربخشی واقعیت‌درمانی گروهی بر کاهش دزدگی و افزایش رضایتمندی زناشویی زنان متأهل شهرستان نیشابور. پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه فردوسی مشهد.
- بشارت، محمدعلی (۱۳۹۰). «بررسی رابطه سبک‌های دلبستگی با مشکلات زناشویی در زوجین ناباور». تازه‌های روان‌درمانی، سال پنجم، ش ۲۰-۱۹.
- پژوهش‌های قرآنی (۱۳۸۶). «واژه‌شناسی عفاف و حجاب». پژوهش‌های قرآنی، سال سیزدهم، ش ۵۲-۵۱: ۱۱۸.
- حسینی، سید قاسم و عمران عارفه نجفی (۱۳۹۶). «بررسی عوامل تضعیف عفاف در جامعه اسلامی با تکیه بر آموزه‌های دینی». همایش ملی عفاف، حجاب و سبک زندگی.
- حسینی‌زاده آرانی، سید سعید و عبدالحسین کلاتری (۱۳۹۴). «بررسی دین، سلامت روان و احساس تنهایی؛ بررسی نسبت میان میزان دینداری و سلامت روان با احساس تنهایی (مورد مطالعه: شهروندان تهرانی)». جامعه‌شناسی کاربردی، دوره بیست و هشتم، ش ۴.
- حضرتی ساقصلو، شیوا (۱۳۹۳). بررسی تأثیر آموزش مهارت‌های زناشویی بر اساس مدل مک‌کی بر رضایت و صمیمیت زناشویی زنان. پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه تبریز.
- حقی‌شناس، سیدجعفر (۱۳۸۶). «حجاب در آیات قرآن با نگاهی به روایات». کتاب زنان، ش ۹ (۳۶): ۵۱-۸۸.
- حیدری، فریا (۱۳۹۲). بررسی تدوین بسته‌های آموزشی مهارت‌های زندگی زناشویی مبتنی بر نظریه‌های مشاوره ازدواج و آموزه‌های اسلامی و مقایسه تأثیر این دو بسته بر رضایت زناشویی و کیفیت زندگی زوجین شهر اصفهان. پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه اصفهان.
- خوشرو، داود و حجت اسماعیلی (۱۳۹۶). «بررسی تأثیر عفاف و حجاب بر کاهش آسیب‌های اجتماعی». همایش ملی عفاف، حجاب و سبک زندگی.
- رضایی، جواد (۱۳۹۲). «بررسی رابطه بین رضایت زناشویی و گرایش‌های معنوی در زوجین دانشجوی دانشگاه اصفهان». اولین کنگره بین‌المللی و دومین کنگره ملی نقش زن در سلامت خانواده و جامعه.
- سیدحسینی، سیده صدیقه (۱۳۹۳). بررسی اثربخشی آموزش مهارت‌های زندگی (مهارت‌های ارتباطی و حل تعارض) بر میزان رضایتمندی زناشویی زوجین نظامی ساکن در یکی از شهرک‌های مسکونی نیروی دریایی ارتش. پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه هرمزگان.

- صالحی، اکبر؛ مریم تازش، عارفه انصاری و منیژه فخار (۱۳۹۴). «پرسی رابطه جهت گیری مذهبی و امید به زندگی با اضطراب مرگ دانشجویان کارشناسی دانشگاه خوارزمی». اولین کنفرانس علمی پژوهشی سراسری توسعه و ترویج علوم تربیتی و روان‌شناسی، جامعه‌شناسی و علوم فرهنگی اجتماعی ایران.
- طباطبایی، محمدحسین (۱۳۹۶). *المیزان فی تفسیر القرآن*. تهران: دارالکتب الاسلامیه.
- کمری، سامان؛ شهریار شهیدی و محمد آهنگر کانی (۱۳۹۳). «نقش بخشایش و معنویت در پیش‌بینی سطح کارایی خانواده». *تحقیقات علوم رفتاری*، ش ۱۲(۲): ۲۰۵-۲۱۶.
- گودرزی، ماندانا (۱۳۹۶). «آسیب‌شناسی تأثیر مهارت‌های ارتباطی زوجین بر رضایت زناشویی، عفاف و حفظ نظام خانواده». *همایش ملی عفاف، حجاب و سبک زندگی*.
- نادی، محمدعلی و ایلناز سجادیان (۱۳۹۰). «تحلیل روابط بین معنای معنوی با بهزیستی معنوی، شادی ذهنی، رضایت از زندگی، شکوفایی روان‌شناختی امید به آینده و هدفمندی در زندگی دانشجویان». *فصلنامه علمی، پژوهشی دانشکده بهداشت نیر، سال دهم، ش ۴-۳*.
- **The Holy Quran.**
- Fenelon, A. & S. Danielsen (2016). "Leaving my religion: Understanding the relationship between religious disaffiliation, health, and well-being". *Social science research*, 57: 49-62.
- Lee, W.S. & T. McKinnish (2019). "Locus of control and marital satisfaction: Couple perspectives using Australian data". *Journal of Economic Psychology*, 74: 102-205.
- Xie, J.; Y. Shi & H. Ma (2017). "Relationship between similarity in work-family centrality and marital satisfaction among dual-earner couples". *Personality and Individual Differences*, 113: 103-108.
- Azad Ahmadabadi, Zahra (2011). **The effectiveness of group cognitive therapy training and communication skills training on increasing the marital satisfaction of mothers of female elementary school students in the 12th district of Tehran**. Allameh Tabatabaei University.
- Besharat, Mohammad Ali (2011). "A study of the relationship between attachment styles and marital problems in infertile couples". *Journal of Psychotherapy News*, Fifth Year, No. 19-20.
- Goodarzi, Mandana (2017). "Pathology of the effect of couples' communication skills on marital satisfaction, chastity and maintaining family system". *National Conference on Chastity, Hijab and Lifestyle*.
- Haghshenas, Seyed Jafar (2007). "Hijab in Quranic verses with a look at narrations". *Women's Book*, 9(36): 51-88.
- Hazrati Saqslloo, Shiva (2014). **The effect of marital skills training based on McKay model on marital satisfaction and intimacy of women**. M.Sc. Thesis, University of Tabriz.

- Heidari, Fariba (2013). **A Study of Marital Life Skills Training Packages Based on Marriage Counseling Theories and Islamic Teachings and Comparing the Impact of These Two Packages on Marital Satisfaction and Couples' Quality of Life in Isfahan**. M.Sc. Thesis, University of Isfahan.
- Hosseini, Seyed Ghasem & Imran Arefeh Najafi (2017). **“A Study of the Factors of Weakening Chastity in Islamic Society Based on Religious Teachings”**. *National Conference on Chastity, Hijab and Lifestyle*.
- Hosseinizadeh Arani, Seyed Saeed & Abdolhossein Kalantari (2015). **“A Study of Religion, Mental Health and Loneliness a Study of the Relationship between Religiosity and Mental Health with Loneliness (Case Study: Tehran Citizens)”**. *Journal of Applied Sociology*, Vol. 26, No. 4.
- Kamari, Saman; Shahriyar Shahidi & Mohammad Ahangarkani (2014). **“The role of forgiveness and spirituality in predicting the level of family efficiency”**. *Journal of Behavioral Science Research*, 12(2): 205-216.
- Khoshrou, Davood & Hojjat Esmaili (2017). **“The effect of chastity and hijab on reducing social harms”**. *National Conference on Chastity, Hijab and lifestyle*.
- Nadi, Mohammad Ali & Ilnaz Sajjadian (2011). **“Analysis of the relationship between spiritual meaning and spiritual well-being, mental happiness, life satisfaction, psychological flourishing of hope for the future and purposefulness in students' lives”**. *Journal of Health*, Research 10, No. 3-4.
- Oladi, Zakieh (2011). **The effectiveness of group reality therapy on reducing boredom and increasing marital satisfaction of married women in Neishabour**. M.Sc. Ferdowsi University of Mashhad.
- Quranic Researches (2007). **“Terminology of Chastity and Hijab”**. *Quranic Researches*, 13th year, No. 51-52: 118.
- Rezaei, Javad (2013). **“A Study of the Relationship between Marital Satisfaction and Spiritual Tendencies in Student Couples of Isfahan University”**. *First International Congress and Second National Congress on the Role of Women in Family and Community Health*.
- Salehi, Akbar; Maryam Tazesh, Arefeh Ansari & Manijeh Fakhar (2015). **“The relationship between religious orientation and life expectancy with death anxiety of undergraduate students of Kharazmi University”**. *First National Scientific Congress on Development and Promotion of Educational Sciences and Psychology, Sociology and Social Cultural Sciences of Iran*.
- Seyed Hosseini, Seyedeh Sedigheh (2014). **The effectiveness of life skills training (communication skills and conflict resolution) on the marital satisfaction of military couples living in one of the naval settlements of the Navy**. Hormozgan University.
- Tabatabai, Mohammad Hussein (2017). **Al-Mizan Fi Tafsir Al-Quran**. Tehran: Islamic Library.

